

**PROBLEMA ORGANIZĂRII BISERICII EVANGHELICE C.A.
DIN TRANSILVANIA ȘI CHESTIUNEA
„CONSTITUȚIEI BISERICEȘTI”
PENTRU EVANGHELICII SAȘI ÎN PERIOADA NEOABSOLUTISTĂ**

Loránd Mádly

Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca

În condițiile în care, după anul 1849, era necesară reșezarea în mai toate compartimentele vieții din Monarhie, o chestiune stringentă s-a arătat a fi reforma în domeniul bisericesc, în cazul de față prin reorganizarea Bisericii Evanghelice. În acest cadru, un rol deosebit a jucat Leo von Thun-Hohenstein, unul dintre cei mai eficienți, mai bine pregătiți și mai longevivi miniștri reformiști ai decadei neoabsolutiste¹. Încă în vara târzie a anului 1849, într-o adunare a superintendenților evanghelici din Monarhie, ce a avut loc la Viena, a fost constatat faptul că Biserica Evanghelică din Imperiu este recunoscută prin legi și astfel este egală cu cea catolică – o frază care suna firesc în acel context, însă a cărei transpunere în viață va dura mult mai mult decât se anticipa atunci².

În cadrul Bisericii Evanghelice C. A. din Transilvania, poziția acesteia, precum și nevoile ei erau conștientizate la modul concret de către reprezentanții săi. În primul rând era vorba de recâștigarea poziției de sine stătătoare a Bisericii față de stat (autonomia bisericească), apoi, decurgând din aceasta, punerea în aplicare a sistemului de conducere prezbiterial și atragerea într-o măsură cât mai mare a elementului laic la coordonarea treburilor bisericești³. La nivelul anului 1850, situația Bisericii era una „disperată”, după cum recunosc înșiși șefii acesteia. Funcționarea internă a Bisericii se baza pe o reglementare din anul 1807, făcută în strânsă legătură cu Punctele Regulative emise tot în acea vreme; pe plan bisericesc, prevederile amintite nimiceau orice autonomie a acesteia față de stat, dând

¹ [Franz Zimmermann], *J.A. Zimmermann, Aus dem Ministerium Thun*, în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”, vol. 42, Sibiu, 1924, p. 504.

² Otto Folberth, *Minister Thun und die Siebenbürger Sachsen–Ungeschriebene Kapitel der Geschichte des Protestantismus in Österreich*, în „Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich”, LXXX, 1964, p. 48.

³ Friedrich Teutsch, *G. D. Teutsch. Geschichte seines Lebens*, Sibiu, 1909, p. 141. Idem, *Geschichte der evangelischen Kirche in Siebenbürgen*, vol. II, Sibiu, 1922, p. 363-366.

conducătorului politic al Transilvaniei și funcționarilor politici superiori drepturi extinse de amestec în treburile ecleziastice. Mai mult, Biserica nu putea să emită regulamente proprii, numeroase taxe reveneau principelui transilvănean, iar deciziile Consistoriului Superior trebuiau aprobate de forurile politice superioare. În aceste realități regăsim desigur ideea de a considera Biserica o „chestiune politică”, idee specifică perioadei în care a fost făcută reglementarea amintită și care făcea ca administrarea chestiunilor bisericești să devină o chestiune birocratică și ierarhică⁴. Consistoriul Superior era alcătuit tot provizoriu, ca și celelalte organe reprezentative ale Bisericii⁵.

Reașezarea Bisericii s-a bazat în perioada neoabsolutistă pe situația politică mult schimbată, fiind un proces de mare anvergură care implica reorganizarea tuturor cultelor protestante; de aceea, deseori se discuta concomitent despre această reorganizare în Ungaria și în Transilvania. Desigur, guvernul dorea o rezolvare cât mai uniformă a problemei, astfel încât toți protestanții din Monarhie să fie egali din acest punct de vedere. Intențiile și demersurile interne în acest sens au demarat imediat după sfârșitul revoluției: la 27 octombrie 1849, superintendentul Georg Paul Binder emitea o circulară, în care sublinia importanța reașezării Bisericii conform noului spirit al timpului, exprimat în Constituția din luna martie a aceluiași an. Concomitent, bazându-se pe autoritatea sa episcopală, Binder își exprima dorința de a se elimina instrucția de șase săptămâni a celor care vor să treacă de la catolicism la protestantism, reversele și a dispensele, pronunțându-se mai departe asupra procedurilor incorecte aplicate în cazul căsătoriilor mixte⁶.

Problema reorganizării bisericești a fost luată în dezbateră și în cadrul Consistoriului Superior, sub prezidiul lui Josef Bedeus von Scharberg, în ședința plenară din 8 ianuarie 1850, într-o perioadă în care și Universitatea Săsească lucra cu intensitate maximă la proiectul Kronland-ului. Aici s-a constatat concret numărul mare al problemelor ce trebuiau rezolvate: reorganizările conform noii Constituții, chestiunea decimei, salarizarea clerului, separarea funcției de superintendent de cea de paroh al Biertanului, disputele în legătură cu sinecurile sau reforma școlară. De asemenea, o nevoie, dar și o necesitate a viitoarei reașezări bisericești era considerată publicarea în mod regulat a unei reviste bisericești proprii.

Reorganizarea bisericească trebuia să aibă loc pe baza unei „constituții bisericești” (Kirchenverfassung), a cărei redactare și implementare vor constitui una dintre marile provocări ale deceniului neoabsolutist. Încă în cadrul sesiunilor din anul 1850, Consistoriul a elaborat un proiect provizoriu de constituție, pe care dorea să-l implementeze cât mai repede, ceea ce nu se va întâmpla până la urmă. Oricum, proiectul conținea numeroase imperfecțiuni (de exemplu, păstrarea în continuare a unei influențe a statului în chestiunile bisericești, consacrand doar o

⁴ *Ibidem*, p. 142.

⁵ Fr. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk*, vol. III., Sibiu, 1910, p. 371.

⁶ Fr. Teutsch, *op. cit.*, p. 363.

autonomie parțială) și se baza strict pe prevederile Constituției imperiale din anul 1849, care urma să fie scosă din vigoare peste nu multă vreme⁷. Acest prim proiect a fost susținut la Viena de către președintele Consistoriului, Bedeus von Scharberg, și deputăția Universității, aceștia propunând în luna iunie 1850 Ministrului Cultelor un proiect de reglementare comună a chestiunilor bisericești ale protestanților de ambele confesiuni, care reprezenta deja rodul confruntării cu punctele de vedere ale cercurilor vieneze și marca implicit un progres față de prima propunere elaborată de Consistoriu. De asemenea, aceștia au amintit că implementarea unei legi provizorii de organizare a Bisericilor protestante ar putea atinge în mai multe puncte reglementările interne tradiționale ale acestora, pentru elaborarea unor astfel de legi fiind necesară consultarea consistoriilor superioare respective, care trebuia să se pronunțe și în legătură cu „unificarea” Bisericilor protestante din Imperiu în Consiliul Bisericesc Superior preconizat a se înființa la Viena⁸.

La finele anului 1850, cu scopul de a avea un fundament de pornire în dezbateri, ministrul Thun cerea Consistoriului să trimită o versiune definitivă a proiectului de constituție ecleziastică, ceea ce s-a întâmplat la 28 mai 1851. Noul proiect al Consistoriului pornea de la prevederile din anul 1807 și conținea destul de puține referiri la autonomia bisericească. Acest principiu important a fost în mod interesat promovat mai ales de către Ministerul Cultelor ca bază a organizării bisericești, găsim în J. A. Zimmermann ca și consilier un susținător calificat și implicat (el fusese recomandat pentru acest post de către Ludwig von Heufler, consilierul trimis în Transilvania pentru a raporta despre stările bisericești și școlare de aici), însă și ministrul Thun, de altfel un susținător al drepturilor Bisericii Catolice și promotor al Concordatului, era de acord cu permiterea amintitei autonomii a Bisericii față de stat⁹. Desigur, cu toată implicarea celor chemați să pună în practică reformele solicitate, tot procesul se va prelungi mult în timp, ajungându-se și în acest caz – precum în cel al Dotației sau al despăgubirii decimeii – ca rezolvarea să vină doar spre finele deceniului neoabsolutist¹⁰.

Proiectul din 28 mai 1851 era un pas înainte în ceea ce privește evoluția acestor propuneri ale Consistoriului privind statutul bisericesc. Însă nici acest act, care era mai bine elaborat decât cel din anul 1850, nu reprezenta maturizarea deplină din acest punct de vedere. Dreptul Bisericii de a emite acte legislative și administrative în cadrele Constituției imperiale, drepturi considerate firești din

⁷ *Ibidem*, p. 367. Proiectul conținea de exemplu și controversata aserțiune conform căreia comunitatea bisericească era „o asociere de indivizi cu scopuri moral-religioase”, considerată neevanghelică.

⁸ Vezi în jurnalul deputăției săsești, Arhivele Naționale, Direcția Județeană Sibiu (infra: ANDJ Sibiu), colecția Brukenthal, BB nr. 125, însemnarea din 7 iunie 1850.

⁹ Fr. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen...*, p. 368.

¹⁰ Pentru Transilvania, s-a început în anul 1850 și reorganizarea cultelor reformat și unitarian, prin numirea unei comisii mixte formate din „oameni de încredere”. În Ungaria, reforma bisericească s-a confruntat însă cu aspecte deosebite, decurgând din poziția acestei țări față de Viena de după anul 1849.

punct de vedere istoric, nu au fost folosite deplin în prevederile acestei propuneri; apoi, instituțiile administrative și cele reprezentative ale Bisericii nu erau separate (consistoriul și sinodul). Un veritabil progres îl constituia însă consacarea parității dintre cler și laicat în ceea ce privește reprezentarea Bisericii¹¹. Într-un cuvânt, Friedrich Teutsch afirma peste mai mult de o jumătate de secol că acest proiect a fost unul „neînsemnat”, nefiind pus niciodată în practică¹².

Pentru urgentarea rezolvării chestiunii, a fost trimisă la Viena, în octombrie 1852, o deputație, formată din superintendentul Binder și preotul sighișorean Michael Schuller, care beneficia de susținerea principelui Schwarzenberg¹³. De misiunea acestei deputații, care nu a obținut un succes imediat, se leagă un episod foarte interesant, care este posibil să fi avut un impact asupra eficienței demersurilor celor doi și care trebuie înțeles și în contextul evoluției disputei legate de chestiunea Kronland-ului. La 14 noiembrie 1852 intra în registratura poliției secrete austriece o plângere de la un comisar de poliție referitoare la preotul Michael Schuller, care s-ar fi pronunțat contra guvernului defăimându-i măsurile prin care încerca „sufocarea” oricărei specificități locale iar Viena acordă atenție Transilvaniei numai în măsura în care scoate impozite din această provincie. Denunțatorul își exprima îngrijorarea legată de influența pe care un om cu asemenea vederi o poate exercita acasă asupra locuitorilor, care oricum încep să aibă atitudini dușmănoase față de autorități. Este de presupus că denunțul a contribuit la compromiterea delegației ecleziastice în fața autorităților¹⁴.

Totuși, cererea înaintată de deputație la data de 7 octombrie, în care erau enunțate argumentele pentru statuarea competențelor Consistoriului conform dreptului istoric prezent în Aprobate, pentru desființarea organizării provizorii și implementarea uneia noi și definitive (conform propunerii din anul 1851) în scopul prevenirii anarhiei, a fost primită de către Ministerul Cultelor, iar la 14 decembrie a fost elaborat un amplu proiect de către Zimmermann și Thun, care conținea principiile organizării Bisericilor protestante din Ungaria și Transilvania, reprezentând punctul de plecare al viitoarelor reforme.

Recunoscând încă de la început importanța noii organizări atât pentru grupurile religioase vizate, cât și pentru guvern, dar și faptul că sosise momentul oportun al realizării acesteia, sunt enunțate antecedentele organizării evanghelicilor din Ungaria și Transilvania și a unitarienilor din Transilvania dinainte de anul 1848. Referitor la evanghelicii C. A. din Transilvania, în marea lor majoritate sași, se constată legătura strânsă de-a lungul istoriei dintre organizarea politică a națiunii și cea a Bisericii, fiind descrisă structura „tradițională” a organelor directoare bisericești, a cărei menținere este cerută în multe puncte de către reprezentanții

¹¹ Fr. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen...*, p. 370. Nici acest proiect nu a fost în cele din urmă luat în considerare de către Minister și pus în practică.

¹² Fr. Teutsch, *G. D. Teutsch. Geschichte seines Lebens*, Sibiu, 1909, p. 143.

¹³ Fr. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen...*, p. 371.

¹⁴ HHStA, Informationsbüro, BM-Akten, cutia 39, nr. 1141/BM 1852.

Bisericii. Însă acest sistem nu se poate păstra, date fiind modificările de ordin politic și administrativ survenite până în anul 1852. Era necesară implementarea unuia nou, fapt cerut insistent și de guvernământul transilvănean, care atrăgea însă atenția că prin ultimul proiect, clerul dorește să-și mențină influența, dovedind o poziție conservatoare. De asemenea, guvernatorul Schwarzenberg părea nemulțumit și de unificarea funcțiilor de reprezentare și de administrare în cadrul Bisericii, ceea ce putea duce la conflicte de competență. Și Ministerul Cultelor recunoștea prezența a numeroase lipsuri în proiectul Consistoriului și susținea obiecțiile guvernatorului, nepropunând acest proiect spre promulgarea imperială, în ciuda insistențelor Consistoriului. Oricum, un mare pas înainte reprezenta referirea la Aprobate, în care se găseau consacrate drepturile cele mai largi posibile pentru Biserica Evanghelică.

Astfel, însuși Zimmermann propunea efectuarea unor consfătuiri ale Ministerului pe care îl reprezenta, cu Consistoriul, despre organizarea sinoadelor, alegerea și confirmarea preoților și a superintendentului sau despre jurisdicția celui din urmă, pentru ca pe baza acestora să se poată elabora un proiect mai bun care să fie supus atenției împăratului¹⁵. În fața Reichsrat-ului, unde problema a ajuns în dezbateri la începutul anului 1853, ministrul Thun a expus conținutul actului amintit mai sus, expunere care s-a bazat pe ideea că patenta din 31 decembrie 1851, care desființa constituția din anul 1849 și statua unele principii fundamentale ale statului, asigură Bisericilor o administrare de sine stătătoare și că în Ungaria și Transilvania protestanții sunt recunoscuți, beneficiază de numeroase drepturi și dețin instituții proprii. Aici s-au luat în mod concret în discuție numai problemele organizării evanghelicilor din Ungaria, organizarea concretă a Bisericii Evanghelice C. A. din Transilvania fiind considerată amânată, conform deciziei mai sus amintite.

Cele douăsprezece principii generale de organizare, enunțate de către ministru în ședința amintită, erau valabile însă și pentru reorganizarea Bisericii Evanghelice C. A. din Transilvania, acestea fiind:

- Comunitățile bisericești își administrează pe problemele prin reprezentanțe alese;
- Jurisdicția bisericească va fi exercitată în cadrele legii de consistoriul seniorial (prima instanță) și cel superintendențial (a doua instanță);
- Sinoadele pot propune abolirea ori modificarea legilor bisericești;
- Autoritatea supremă de judecată și supraveghere este Consiliul Bisericesc Superior (Oberkirchenrat);
- Șeful comunității locale e parohul, al celei superintendențiale este superintendentul;
- Deciziile adunărilor bisericești trebuie aprobate de autoritățile ecleziastice superioare;

¹⁵ AVA, Kultus-Präsidium, cutia 19, nr. 514 MC/1852. Parțial publicat în [Fr. Zimmermann], *J.A. Zimmermann, Aus dem Ministerium Thun*, în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”, vol. 42, Sibiu, 1924, p. 91-114.

- Instituții de binefacere se pot organiza cu aprobarea Oberkirchenrat-ului;
- Jurisdicțiile senioriale (districtuale) și superintendențiale coincid cu împărțirea politică;
- Preoții vor fi aleși pe viață și confirmați de Oberkirchenrat;
- Seniorii (decanii) vor fi aleși de comunitatea seniorială (districtuală) și confirmați de asemenea;
- Superintendenții vor fi aleși de comunitatea jurisdicției și confirmați de împărat;
- Superintendenții primesc sedii stabilite de guvern¹⁶.

Propunerile acestea, care reprezentau veritabile pledoarii pentru autonomia Bisericii față de Stat, consacrau numeroase drepturi istorice ale protestanților, însă și prezența unui Consiliu Bisericesc superior (Oberkirchenrat) la Viena. Trecerea la noul sistem urma să aibă loc pe baza „octroiului” unor reprezentanțe provizorii care să asigure implementarea noilor prevederi. Propunerile pentru Ungaria, aprobate de către împărat, au început să fie puse în aplicare, însă au înregistrat un eșec, din cauza atitudinii clerului protestant din această țară, care nu a acceptat intervenția guvernului în chestiunile bisericești; la o soluție s-a ajuns, prin medierea „oamenilor de încredere”, doar în anul 1856¹⁷. În Transilvania însă, la nivel principal, clerul superior era „oarecum de acord” cu prezența acestei autorități ecleziastice superioare¹⁸.

Tot procesul de reșezare bisericească avea loc în condițiile complexe în care chestiunea protestanților din Imperiu nu mai era una de politică internă: statele germane se interesau tot mai mult de soarta acestora, dată fiind situația lor dezavantajoasă de până atunci. În Ungaria însă au existat opoziții față de proiectul de reformă și pe baza evidențierii tendințelor germanizatoare ale ministerului¹⁹. Clerul evanghelic sășesc a avut însă mereu o atitudine cooperantă, reformele propuse fiind întotdeauna susținute de acesta. Astfel, un prim rezultat au fost „prevederile provizorii” din anul 1855, apoi actele punerii lor în aplicare din 14 iulie 1856; o „constituție ecleziastică” a fost însă redactată doar în anul 1860. Desigur, cu unele fluctuații impuse de schimbările de regim, acțiunile în sensul organizării cultelor protestante au continuat și în anii următori.

Provizoratul care exista în organizarea Bisericii Evanghelice C. A. din Transilvania era însă suficient de deranjant, dacă ne gândim la repetatele intervenții la Minister, care s-au soldat aproape totdeauna cu noi amânări. Consistoriul Superior funcționa pe baza unei reglementări provizorii proprii, referitoare și la consistoriile locale, emisă într-un moment în care se credea că organizarea definitivă va dura puțin; aici se prevedea menținerea funcționarilor publici ca

¹⁶ HHStA, Reichsrat, Gremialakten, cutia 25, nr. 71/1853.

¹⁷ Fr. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen...*, p. 373.

¹⁸ Aceasta reiese din scrisoarea lui M. Schuller către J. A. Zimmermann din 27 decembrie 1856; vezi ANDJ Sibiu, colecția Brukenthal, N 6-9 nr. 3, f. 11.

¹⁹ [Fr. Zimmermann], *op. cit.*, p. 505.

membri ai acestora, completările de membri lipsă putându-se face dintre aceștia, neluându-se în considerare paritatea cler-laicat. Numeroși funcționari nu aveau însă timp pentru a participa la ședințele consistoriale și nu puteau fi considerați nici persoane „independente” din punct de vedere decizional. Problemele decurgând de aici erau deseori socotite chiar periculoase²⁰.

O febrilă activitate, concretizată în redactarea de memorii, propuneri și dezbateri ale realităților Bisericii evanghelice, a fost desfășurată de către clerul înalt sau prin Consistoriul Superior. Astfel, la 3 mai 1854, superintendentul G. P. Binder cerea, într-un amplu memoriu către Ministerul Cultelor, eliberarea Bisericii evanghelice de sub obligația de plată a taxelor de dispensă maritală către erariu, pe baza a numeroase dovezi istorice²¹. Privitor la proiectul de „constituție bisericească” înaintat la 28 mai 1851, același superintendent cerea grăbirea luării sale în dezbateri, cerere reluată în fața ministrului Thun și de către președintele consistorial Bedeus von Scharberg inclusiv pe cale privată²². În ampla sa expunere, acesta subliniază „dezorganizarea și gradul înalt de anarhie” care domină Biserica evanghelică dar și sistemul de învățământ legat de aceasta. Relativ la componența de dinainte de anul 1848, a Consistoriului (prezbiteriului), în mod legal, din acesta făceau parte consilierii guberniali – zece protestanți conform șematismului din 1848 – apoi secretarii guberniali și deputații aleși de cele unsprezece districte, sub prezidiul comitelui²³. Însă, după anul 1849, mulți dintre funcționarii membri de drept ai Consistoriului au devenit catolici, sistemul alegerii a fost înlocuit cu cel al numirii, Universitatea a fost înlăturată, astfel dispărând posibilitatea de reprezentare a protestanților. Pentru eliminarea acestor neajunsuri, la care desigur se adăugau multe altele, a fost redactat proiectul din mai 1851, menit a umple golurile amintite, în limitele legalității statului austriac. Însă, după trecerea a trei ani de la acest act, Biserica evanghelică încă mai aștepta rezolvarea legală a statutului său, situație considerată inexplicabilă, în condițiile în care punerea în practică a prevederilor amintite ar fi fost benefică pentru toți. În încheiere, amintind promisiunile făcute în actul din 21 decembrie 1848 către sași, superintendentul își exprimă chiar o vagă îndoială față de atitudinea statului în această chestiune:

„Biserica nu poate crede, în Austria reînnoită, în tradiția acelei influențe, pe care a exercitat-o, preînalta decizie privind proiectul de

²⁰ Această stare este ilustrată și de către M. Schuller în scrisoarea sa către J. A. Zimmermann din 1 martie 1853. Vezi ANDJ Sibiu, colecția Brukenthal, N 6-9 nr. 3, f. 5.

²¹ [Fr. Zimmermann], *op. cit.*, p. 511.

²² O influență deosebită asupra demersurilor de elaborare și susținere a chestiunii constituției bisericești o avea și Bedeus von Scharberg, președintele laic al Consistoriului, care amintea în martie 1854 că a păstrat „din cauza necesităților” această funcție. În scrisoarea sa către fostul comite Salmen, amintește și de intervenția sa privată la ministrul Cultelor. Vezi ANDJ Sibiu, Fond Familial Salmen, nr. 106, pach. 5, f. 41, 42.

²³ [Fr. Zimmermann], *op. cit.*, p. 519.

organizare a evanghelicilor din Ungaria din anul 1791, nepunând pe aceasta niciodată în practică”²⁴.

Un important punct în această chestiune a fost și mutarea superintendurii evanghelice de la Biertan la Sibiu, decisă de Consistoriu încă în anul 1850, aprobată însă de către împărat numai la 27 decembrie 1854²⁵.

Problema sediului superintendurii este una mai veche pentru Biserica Evanghelică C. A. din Transilvania, având rădăcini istorice adânci. Primul episcop (superintendent) al sașilor avea sediul la Sibiu, dat fiind că în momentul alegerii sale (1554) acesta era parohul orașului amintit, situație existentă și la predecesorul său. Peste câteva decenii însă, parohul Biertanului a devenit episcop și a refuzat să-și părăsească parohia, apărând situația interesantă ca de acum încolo superintendentul să fie și parohul din Biertan și să-și primească salarizarea după cea din urmă funcție, adică teoretic postul de superintendent nu era remunerat; această situație inedită, precum și depărtarea Sibiului de Biertan au constituit mai degrabă un dezavantaj pentru Biserica²⁶. Datorită depărțării dintre cele două centre Biserica era supusă unei conduceri „dualiste”: superintendentul, care trebuia să-și dea acordul la deciziile bisericești se afla la Biertan, iar președintele Consistoriului Superior, alături de Consistoriu, se aflau la Sibiu.

Mutarea superintendurii la Sibiu, împreună cu o „dotație” pentru plata superintendentului, au fost deziderate pentru îndeplinirea cărora au început intervențiile, făcute oficial pentru prima oară prin petiția din 30 ianuarie 1850, prin care, subliniindu-se importanța acesteia pentru națiunea săsească și dezavantajele, inclusiv cele materiale, ce decurgeau din faptul că veniturile aduse de parohia Biertanului, nu puteau asigura o bază materială suficientă, se solicita pentru cel care ocupă această funcție acordarea unui statut similar episcopului catolic al Transilvaniei, inclusiv salarizare echivalentă din mijloacele statului, fără însă a se cere expres mutarea sediului superintendurii la Sibiu²⁷. Doar mai târziu, în cererea mai punctuală din 28 mai 1851 a Consistoriului Superior, repetată apoi în mai 1852 și încă o dată la sfârșitul aceleiași luni, apare ideea mutării sediului, făcându-se și referiri exacte la obținerea dotației amintite anterior. În cadrul discuțiilor pe această temă în cadrul Ministerului Cultelor, expunerea motivată a lui Leo Thun în favoarea mutării a avut un rol esențial, servind ca bază deciziei ce va

²⁴ *Ibidem*, p. 521.

²⁵ Fr. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen...*, p. 375; Idem, *G.D. Teutsch – Geschichte seines Lebens*, p. 143. Unul din memoriile devenite deja obișnuite către Ministerul Cultelor, în care se cerea grăbirea punerii în aplicare a celor decise, a fost elaborat în ședința consistorială din 3 iunie 1855. Vezi ANDJ Sibiu, Fond Familial Salmen, nr. 106, pach. 5, f. 45.

²⁶ Arthur Broser, *Die Verlegung des Amtssitzes des evangelischen Superintendenten A. B. von Birtalhalm nach Hermannstadt*, în „Transilvania”, nr. 3/1862, p.33.

²⁷ Vezi cererea Consistoriului către guvern nr. cons. 34 din 1850; ANDJ Sibiu, colecția Brukenthal, N 1-5 nr. 76, f. 305.

urma peste doi ani²⁸. Rezolvarea a survenit prin decizia imperială din 27 decembrie 1854, prin care s-a dispus mutarea sediului, iar în anul 1861 s-a obținut și o dotație de 16.000 fl²⁹.

În cele din urmă, în vara anului 1856, ca răspuns la toate demersurile legate de reorganizarea Bisericii, dată fiind și prezența superintendentului Binder la Viena pentru a impulsiona rezolvarea, Ministerul Cultelor, pe baza unui ordin încă din anul 1855, condormându-se principiilor enunțate în decembrie 1852, înainta Consistoriului Superior „proiectul de organizare provizorie” a Bisericii evanghelice C. A. din Transilvania, care urma să intre în vigoare la 14 iulie, la care Ministerul emitea următoarele observații cu sens de modificare și completare:

- necesitatea întemeierii unui fond pentru susținerea studenților care pleacă la universități germane, care să se alimenteze din donații și să fie administrat de Consistoriu;
- păstrarea obligației plății de către comunitățile locale a contribuțiilor la Casa Consistoriului (Landeskirchenkasse), dar măririle semnificative ale contribuției trebuie aprobate de guvernământ;
- diplomele celor care au studiat în Germania și vor să lucreze ca pastori sau profesori, trebuie confirmate și vizate de Consistoriu;
- privitor la aceasta, Consistoriul mai poate avea pretenții în plus, privind pregătirea celor care au studiat în Germania;
- la sfârșitul fiecărui an de studiu, candidații trebuie să întocmească un raport către Consistoriu, cuprinzând materiile studiate, numele profesorilor și bibliografiile consultate;
- la încheierea studiului, candidații trebuie să facă un raport cumulativ privind perioada studiilor;
- angajarea unui profesor sau învățător trebuie aprobată de Consistoriu;
- în fiecare comunitate districtuală va fi amenajată o bibliotecă teologică;
- fiecare comunitate districtuală va avea un preot-predicator propriu și un fond pentru pensiile învățătorilor și ajutorarea văduvelor și orfanilor, alimentat din contribuțiile preoților și ale personalului didactic;
- fiecare comunitate va trebui să aibă un „vicepreședinte” laic, ales dintre membrii prezbiteriului, cu titlul de curator;
- dacă un preot pleacă din parohia sa mai mult de patru zile, trebuie să numească un înlocuitor provizoriu; pentru absențe mai lungi, mai ales dacă sunt implicate și zile de duminică sau de sărbătoare (de 4-12 zile), trebuie

²⁸ Memoriul a fost întocmit la 17 decembrie 1852 și sublinia justețea și necesitatea din punct de vedere istoric și practic a mutării superintendenturii la Sibiu, făcând și referiri la statutul bisericesc care era în lucru. Vezi [Fr. Zimmermann], *Die Leitirkunden für die Neuordnung der ev. Kirche im Gesamtstaat Österreich im Jahr 1852, verfasst von J. A. Zimmermann*, Sibiu, 1925, p. 114-116.

²⁹ Arthur Broser, *op. cit.*, p. 35. Despre intervențiile președintelui Consistoriului, Bedeus von Scharberg, și despre natura neretribuită a funcției superintendențiale aflăm în scrisoarea acestuia către Franz v. Salmen, la 20 iunie 1855. Vezi ANDJ Sibiu, Fond Familial Salmen, nr. 106, pach. 5, f. 44.

- să ceară concediu de la decan, dar părăsirea țării trebuie aprobată de superintendent. Pentru participarea la ședințe bisericești nu e necesară nicio aprobare, trebuie asigurată doar supleanța;
- adunarea bisericească districtuală va alege un curator districtual laic, dar care să nu dețină nicio funcție publică;
 - decanul districtual, după numirea sa, va trebui să efectueze o vizitație a jurisdicției sale într-un termen stabilit de Consistoriu;
 - dacă consistoriul districtual discută situația unei școli, la ședință trebuie să fie prezent și directorul școlii respective;
 - actele constitutive ale Bisericii, începând cu propunerea din 28 mai 1851, prevederile vechi etc. vor trebui tipărite;
 - din 1 octombrie 1856, puterea consistoriilor locale va înceta, acestea urmând a fi înlocuite cu reprezentanța districtuală care va alege prezbiteriul;
 - din luna noiembrie a aceluiași an încetează funcționarea consistoriilor domestice, în locul acestora fiind alese consistoriile districtuale;
 - prevederile privind Adunarea bisericească a țării (Landeskirchenversammlung) și a Consistoriului Superior (superintendențial) vor apărea ulterior;
 - punerea acestor prevederi în aplicare va reveni președintelui Consistoriului Superior³⁰.

Acest document deosebit de important pentru funcționarea Bisericii Evanghelice C. A. reia, cum putem observa, multe din punctele proiectului din anul 1851, trecându-le prin „filtrul” dezbaterilor ce au avut loc la Minister. Oricum, această reglementare provizorie constituie un mare pas înainte, respectând multe din prevederile proiectului consistorial elaborat cu cinci ani înainte, chiar dacă toți l-au considerat a fi un octroi³¹. Consacrând divizarea comunităților religioase în trei niveluri (local, districtual și central), separarea reprezentării de administrare, paritatea clerului și a laicului, aceste prevederi provizorii au fost acceptate de către Consistoriu³².

Poziția și atitudinea Ministerului Cultelor și ale lui Leo Thun față de problema și statutul evanghelicilor sași din Transilvania reies și dintr-un ordin ministerial către guvernământul transilvănean din anul 1856, care era de fapt actul însoțitor al reglementării sus amintite. În referirea comună la evanghelicii de ambele confesiuni, Ministerul amintește că fundamentele organizării acestor două religii vor trebui să fie identice cu cele ale protestanților din Ungaria, dar reglementările existente în Transilvania, pe baza mai vechii autonomii, au un caracter diferit, fără ca membrii confesiunii respective să fie însă tratați în mod dezavantajos din acest motiv³³. Privitor la punerea în aplicare a ordinului de

³⁰ [Fr. Zimmermann], *op. cit.*, p. 529.

³¹ Fr. Teutsch, *G.D. Teutsch – Geschichte seines Lebens*, p. 144.

³² Fr. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen...*, p. 375.

³³ Acest lucru a fost comunicat la 21 august 1856 și autorităților transilvănene, vezi [Fr. Zimmermann], *op. cit.*, p. 554.

reglementare din același an, se solicita guvernământului întocmirea și trimiterea unui raport referitor la modul în care decurge punerea sa în aplicare. Reglementarea va fi publicată în ziarele mari, iar cele locale pot prezenta părți ale acesteia, însă nu au voie să recurgă la comentarii, acest lucru fiind îngăduit doar ziarelor bisericești ale evanghelicilor³⁴.

La 29 noiembrie 1856, superintendentul Binder trimitea observațiile sale față de reglementarea provizorie privind organizarea evanghelicilor. În acest act face referire la unele minusuri ale formei aprobate a regulamentului, comparativ cu originalul, care reprezenta voința credincioșilor. Astfel, dacă în paragraful 9 al proiectului de lege pentru Ungaria se prevede posibilitatea modificării constituției bisericești prin inițiativă proprie, acest lucru nu mai este amintit în reglementarea provizorie, apoi nu este recunoscut dreptul evanghelicilor de a beneficia de „dragostea față de aproape” a coreligionarilor din străinătate și, în fine, dreptul de *ius suprema inspectionis* nu este recunoscut în totalitatea sa, acesta fiind amintit doar în cazul supravegherii donațiilor sau fundațiilor de importanță mai mică³⁵. Desigur, este ușor de înțeles că reglementarea provizorie din anul 1856 încerca să întărească influența statului asupra chestiunilor bisericești, iar limitarea apelului evanghelicilor la ajutorul din afară poate fi pusă în legătură directă cu „amenințarea” Consistoriului din acea perioadă de a recurge la ajutorul german în cazul nepunerii la dispoziție a sumelor Dotației. Însă cea mai mare lipsă a noii reglementări era amânarea constituirii legale a Consistoriului Superior și a Adunării Bisericești (Landeskirchenversammlung), care făcea Consistoriul Superior existent să se considere într-o poziție nelegală față de autorități și să se confrunte cu neclarități privind la jurisdicția sa. Încă la 20 ianuarie 1857, acesta cerea guvernului aprobarea modificărilor și la nivelul cel mai înalt al Bisericii, ceea ce însă nu se va întâmpla prea curând³⁶. În cadrul noilor discuții ce au avut loc, un important rol va reveni „oamenilor de încredere”, priviți deseori ca un fel de mediatori între Minister și Biserica Evanghelică, între care s-a aflat și Jakob Rannicher, care a revenit în vara timpurie a anului 1856 în Transilvania, schimbându-și postul de concipist adjunct la Ministerul Cultelor cu cel de secretar al locumtenenței transilvane, responsabil pentru chestiunile cultelor; în această calitate va redacta o lucrare descriptivă privind organizarea Bisericii Evanghelice, care va apărea însă parțial doar în anul 1859³⁷.

La nivel local, în Transilvania, preoțimea privea cu nerăbdare și speranță sosirea rezolvării definitive, urmărind însă și intervențiile celor abilitați în această chestiune. Desigur, existau și anumite nemulțumiri sau obiecții, legate de anumite prevederi ale proiectelor de statut bisericesc, legate de alegerile de membri în prezbiterii ori a unor profesori gimnaziali (necunoașterea lor de către Consistoriu

³⁴ Ordin nr. 1137/CUM 1856; vezi [Fr. Zimmermann], *op. cit.*, p. 529-530.

³⁵ [Fr. Zimmerman], *op. cit.*, p. 543-545.

³⁶ Fr. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen...*, p. 376.

³⁷ *Ibidem*, p. 377.

în cazul Sighișoarei), sau de demersul Consistoriului superior de separare a gimnaziilor de seminarii. De asemenea, un impediment temporar l-a reprezentat în anul 1858 decesul lui Bedeus von Scharberg, cel care „ținea toate acestea oarecum laolaltă”³⁸.

Agitația prezentă în cadrul Bisericii, datorată nesoluționării definitive a problemei statutului bisericesc, s-a suprapus și nevoii guvernului de a soluționa aceste chestiuni, mai ales în condițiile politice ale anului 1859. Și în cercurile guvernamentale, opiniile despre organizarea provizorie erau împărțite: ministrul de Interne Bach, considerând că s-a mers prea departe cu reglementările, sublinia dreptul Bisericii de a emite legi proprii, folosirea termenului de „biserică a țării” – Landeskirche – punând-o practic pe aceasta pe plan de egalitate cu cea catolică, s-a lăsat greu convins că amintitul statut provizoriu nu contravine intereselor statului. Pe de altă parte, unii au considerat inoportune supunerea ierarhică față de Oberkirchenrat-ul vienez sau reglementările care aminteau de regulamentul din anul 1807, care considerau Biserica o parte a administrației. În Ungaria s-a ajuns la proteste însemnate din partea Bisericii Reformate, o delegație plecând la Viena pentru a ruga pe împărat să retragă patenta provizorie, însă nu a fost admisă la Tron; acest episod a avut influență și asupra demersurilor sașilor ardeleni³⁹. Tocmai eșecurile suferite de încercările de statuare a Bisericii Evanghelice din Ungaria au determinat investirea unei energii și mai mari în chestiunile transilvănene din partea Ministerului Cultelor⁴⁰. În ceea ce privește Biserica Evanghelică C. A. din Transilvania, au avut loc și pe plan local demersuri de petiționare în sensul rezolvării definitive a problemei statutului; astfel, aflăm că la sfârșitul anului 1858, Consistoriul districtual din Sighișoara a trimis Ministerului Cultelor un memoriu în care se solicita desăvârșirea organizării și în care „a trebuit să fie subliniată și incompetența actualului Consistoriu Superior”, fapt care a provocat agitație, însă aserțiunea a fost acceptată. Desigur, referirea amintită era una directă la funcționarea încă în regim provizoriu a reprezentanței bisericești supreme⁴¹. Patenta din 1 septembrie 1859⁴², care promitea primele concesiuni largi și clauze de autonomie sporită Bisericii protestante din Ungaria, Croația-Slavonia, Voivodina Sârbă și Banatul Timișan (patenta nu se referea la evanghelicii din Transilvania), survenită ca urmare a schimbării situației internaționale și, implicit, celei interne din statul austriac, a provocat o „dispoziție efervescentă” și între sași, contribuind

³⁸ Aceste aspecte, dintre care unele erau considerate „dăunătoare”, reies din scrisoarea influentului preot sighișorean Michael Schuller către J. A. Zimmermann; vezi ANDJ Sibiu, colecția Brukenenthal N 6-9 nr. 3, f. 14, 28.

³⁹ Fr. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen...*, p. 378-379.

⁴⁰ O. Folberth, *op. cit.*, p. 53.b

⁴¹ Vezi ANDJ Sibiu, colecția Brukenenthal N 6-9 nr. 3, f. 22.

⁴² *Reichs-Gesetz-Blatt*, Legea nr. XLVII publicată la 10 septembrie 1859, p. 459.

la renașterea speranțelor legate și de rezolvarea avantajoasă a chestiunilor bisericești⁴³. Desigur, la acea vreme, puțini contemporani își imaginau că se află în pragul unor schimbări esențiale în natura însăși a regimului politic.

O încercare de soluționare din partea Ministerului a fost trimiterea, în vara anului 1860, a consilierului J. A. Zimmermann la Sibiu, pentru a purta discuții cu „oamenii de încredere” din sânul Bisericii Evanghelice, însă cercurile ecleziastice au privit acest demers cu multă îndoială, considerând chiar că era vorba de mimarea unor discuții ca paravan pentru noi schimbări ce vor fi impuse de guvern, pentru a acapara controlul asupra Bisericii⁴⁴.

În ședințele cu „oamenii de încredere”, în ciuda îndoielilor amintite, s-a reușit elaborarea unor modificări ale prevederilor provizorii care întăreau caracterul prezbiterial-sinodal al administrației bisericești, folosindu-se ca modele chiar și statute ale evanghelicilor din Germania; dispute a stârnit însă supunerea ierarhică față de Oberkirchenrat-ul din Viena. La sfârșitul lunii august 1860, această comisie și-a trimis la Minister concluziile, în care era subliniată importanța autonomiei bisericești, mai ales în condițiile noii condiții politice interne, marcată de slăbirea regimului neoabsolutist⁴⁵.

Emiterea Diplomei din 20 octombrie a schimbat mult cursul politic al Monarhiei, având repercusiuni și asupra problemelor ecleziastice. Această turnură politică a adus cu sine „vremuri fluctuante și atât de delicate pentru Biserica noastră”, cum spunea parohul Sighișoarei, dat fiind că noile condiții așază lucrurile într-o situație modificată⁴⁶. Peste o lună, Consistoriul Superior extins în forma unui veritabil „Consiliu Bisericesc”, cu participarea laicului, a directorilor gimnaziilor și a asesorilor consistoriali, se întrunea la Sibiu, pentru a discuta problemele poprii în lumina noilor modificărilor survenite. Aici li s-au adus la cunoștință unele schimbări pozitive: declarația în care noul ministru de stat Schmerling, se pronunța în formarea soluționării definitive a despăgubirii decimeii și memoriul guvernatorului Liechtenstein din 24 septembrie 1860 care susținea recunoașterea autonomiei Bisericii Evanghelice față de stat, recunoscând totodată și aportul lui Rannicher⁴⁷.

Schimbarea esențială a survenit la 4 decembrie în același an, când au fost aprobate propunerile „oamenilor de încredere”, iar statutul bisericesc elaborat pe baza acestora urma să intre în vigoare imediat, încă înainte de a primi promulgarea imperială. În spiritul noului liberalism, prevederile legate de Consiliul Bisericesc din Viena au fost scoase, păstrându-se doar un drept de supraveghere al guvernului fundamentat pe legile din anul 1791, iar modificări ale constituției bisericești se

⁴³ Vezi scrisoarea din 5 octombrie 1859. ANDJ Sibiu, colecția Brukenthal N 6-9 nr. 3, f. 46.

⁴⁴ Fr. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen...*, p. 379.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 380-381.

⁴⁶ M. Schuller către J. A. Zimmermann, 24 noiembrie 1860. Vezi ANDJ Sibiu, colecția Brukenthal N 6-9 nr. 3, f. 50.

⁴⁷ Fr. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen...*, p. 383.

puteau face numai cu aprobarea Adunării Bisericești a țării (Landeskirchenversammlung). Adunarea amintită s-a întrunit în aprilie 1861, concomitent cu trimiterea unei deputații la Viena pentru a se cere aprobarea unei dotații de stat pentru Biserică, ceea ce a survenit în același an, fiind vorba de o sumă de 16.000 fl – mult mai puțin decât propusese însuși guvernatorul Liechtenstein (25.000)⁴⁸.

Practic, conform noului statut care va suferi foarte puține modificări în viitor, Biserica, considerată drept cadru (Biserica țării – Landeskirche), se împărțea în comunități locale și districtuale. În comunitățile locale, se alegea reprezentanța (Gemeindevertretung), aceasta alegea prezbiteriul; prezidiul era asigurat de paroh, asistat de curator (laic), aleși pe patru ani. Prezbiteriul avea atribuții largi, administrative, executive și de supraveghere: alegea învățătorii, reprezentanții în adunările bisericești superioare ori tutorii și reprezenta comunitatea religioasă. Reprezentanța (Gemeindevertretung) lua decizii privind averile bisericești, impozitele, cheltuielile și alegea preotul în așezările mai mari de 2.500 locuitori. În total existau 10 districte, conținând între 10 și 37 comunități; districtele erau conduse de decani (Dechanten), asistați de curatori și de consistoriul districtual (Bezirkskonsistorium) și format din 14 membri, respectându-se paritatea cler-laicat. Consistoriul districtual administra chestiunile bisericești din district, problemele școlare, averile bisericești. În fruntea Bisericii stătea episcopul (superintendentul), ales de Adunarea Bisericească a țării (Landeskirchenversammlung) dintre șase candidați; acesta trebuia confirmat de monarh, căruia îi va depune un jurământ de fidelitate. Episcopul era ajutat de curatorul suprem (Oberkirchenkurator) și de Consistoriul Superior (Landeskonsistorium), care era format din 14 membri și se ocupa de chestiunile administrative⁴⁹. Latura legislativă cădea în sarcina Consistoriului Superior și a celor districtuale, orice propunere de modificare a statutului sau a altor acte cu caracter legislativ fiind dezbătută de acestea înainte de a se înainta Adunării Bisericești.

Această structurare, complet matură, care consacra unitatea organizării bisericești, putea în orice moment să concureze cu cele similare ale Bisericilor evanghelice din vestul Europei, reprezentând o operă la care s-a ajuns cu mari eforturi și după vreme îndelungată. În mod indubitabil, discuțiile ample care au avut loc în legătură cu aceasta au condus la găsirea unor soluții optime grație competenței profesionale a celor implicați (de exemplu ministrul Thun, apoi consilierii Zimmermann sau Rannicher); însă desăvârșirea și punerea în practică a celor decise s-au putut face doar în epoca liberală, într-un stat cu o ideologie și o practică a puterii mult diferite față de deceniul anterior.

⁴⁸ Cei 16.000 fl. urmau să fie folosiți pentru plata episcopului (6000 fl), suplimentul pentru vicar (900 fl), salariul secretarului (1400 fl.), plata chiriilor pentru sediile acestora, dar și pentru ajutorarea preoților săraci sau a școlilor nevoiașe (3500 fl.). Vezi Fr. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen...*, p. 385.

⁴⁹ Fr. Teutsch, *G. D. Teutsch – Geschichte seines Lebens.*, p. 202.

**Das Organisationsproblem der Evangelischen Kirche A.B. aus Siebenbürgen
und die Frage der „Kirchenverfassung“ für die sächsischen Evangelischen zur
Zeit des Neoabsolutismus**

Kurzfassung

Auch auf der Ebene der kirchlichen Organisation der Siebenbürger Sachsen herrschte am Anfang der Bach-Dekade ein akuter Handlungsbedarf. Die Lage der Kirche gründete sich auf ein Gesetz aus dem Jahr 1807, dessen Bestimmungen der Zeit und der neuen Ansprüche nicht mehr entsprechend waren. Unter den neuen politischen Bedingungen war die Herstellung der Autonomie der Kirche gegenüber dem Staat geboten, und die neue Organisation, die in einer „Kirchenverfassung“ verkörpert sein musste, sollte ein Ergebnis der Vereinbarung der oberen Behörden der evangelischen Kirche mit dem Ministerium sein. So begann das Oberkonsistorium den Entwurf der neuen Organisation auszuarbeiten; der erste wurde nicht in Acht genommen, aber die nächsten Vorstellungen waren viel fortgeschrittener und die Diskussionen mit Wien, unterstützt auch durch die Vermittlung einiger geistlichen Abordnungen die in die Hauptstadt gesendet wurden, begannen aufgrund dieser Projekte. Eine wichtige Rolle kam dem Minister für Kultus und Unterricht Leo Thun, aber auch seinem siebenbürgisch-sächsischen Berater Joseph Andreas Zimmermann zu. Diese Studie verfolgt die wichtigsten Etappen und Aspekte des Ablaufes der Schaffung der neuen Kirchenverfassung, die aber nur kurz nach dem Ende der neoabsolutistischen Dekade als vollendet betrachtet werden konnte.

